

Thematic analysis of Folk Culture in the Stories of Mazandaran (Case Study: Gav-Gom)

Masoumeh Marzban Abbas Abadi¹, Fatemeh Erfani Vahed^{*2}

Abstract

The use of the reflection of folk culture in local tales is among the major themes in contemporary fiction. Since human life and thought cannot be separated from literature, folk culture and its exhibition are only a natural extension in terms of storytelling. The current study attempts to examine and explore the themes of folk culture in Mazandaran tales, especially Gav-Gom. Methodologically, this study is descriptive-analytical and takes a qualitative approach due to the nature of the data. Through close reading and analysis of Ali Alizadeh's novel Gav-Gom, the study finds that the novelist strives to propose a new reading of fiction with local culture. He makes an effort to incorporate novel cultural and environmental elements with

Date received: 07/11/2024

Date Review: 01/03/2025

Date accepted: 04/08/2025

Date published: 21/01/2026

* Corresponding Author's E-mail: erfaniwahed@gmail.com

1. PhD Candidate in Persian Language and Literature, Islamic Azad University, South Tehran Branch, Tehran, Iran.

<https://orcid.org/0009-0008-9401-621X>

2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, South Tehran Branch, Tehran, Iran. (Corresponding author)

<https://orcid.org/0000-0002-5919-3041>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

narrative and linguistic tactics appealing at once to Mazandaran outsiders by taking them to a new story setting.

Keywords: Folk culture themes; storytelling; Mazandaran; *Gav-Gom*.

Introduction

In modern Persian prose fiction, incorporation of folk culture into narrative has become a dominant theme. As life, thinking, and identity are interwoven in narrative, folklore—being a part of daily life—necessarily influences narratives. To investigate folk culture in Mazandaran's prose fiction, stories narrated within regional languages and employing colloquial registers are particularly helpful. Reading these tales displays the prosperity of Mazandaran's civilization and culture, from its traditions and customs to its historical figures and social evolution. By reading and interpreting folktales and their themes, one gains deeper insight into the beliefs and values of the Mazandarani society and their lifestyles. In this context, the present article discusses *Gav-Gom*, a novel by Ali Alinezhad, which displays Mazandaran's culture realistically in terms of its dialect, clothing, food, and other aspects of local life.

Research Questions

The following research questions were raised:

1. How are the elements of folk culture (customs, cuisine, clothing, etc.) reflected in the stories of Mazandaran?
2. How are the linguistic features of folk culture (dialect, idioms, proverbs, etc.) represented in Mazandaran's stories?

3. Theoretical Framework

Culture and common beliefs are mirrors that reflect the ideals, values, and visions of past generations (Baqeri Khalili & Ghaznavi, 2012, pp. 56–74). But with advancement in science, the foundations of these beliefs have been shaken many times (Rezaeiniya et al., 2021, pp. 51–68). Folklore is a shared heritage, however, which is transmitted from shared language and shared experience over time and place (Hasanpour & Soltanzadeh, 2021, pp. 160–184).

The short story, as a literary form, is one of the most unique genres worldwide, rooted in local and popular culture (Tamim Dari, 2005, p. 6). Fiction could thus be an active means of preserving and refining culture. Some authors in Mazandaran have made active efforts to preserve local culture in their stories. Ali Alizadeh's *Gav-Gom* is a prime example of such practice.

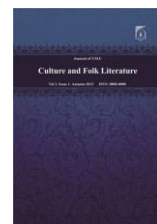
Discussion and Analysis

There are a number of references to Mazandarani cuisine throughout the book, purposely included as part of the narrative. For instance: "Please have some Kouhi bread" (Alinezhad, 2021, p. 20). Kouhi bread is a traditional Mazandarani bread, soft and filled with walnuts and sesame, which is still baked today in the majority of villages across the province.

In another instance, the writer highlights how only a Mazandarani reader will be able to appreciate the cultural significance of pumpkin-based foods:

"A Tabari person knows how pumpkin stew on a rainy evening rejuvenates the tired spirits of the people of Gav-Sara. The vegetable seller's family is recognized by their distinctive pumpkin stew."

Alizadeh also makes vibrant references to traditional clothing. Chārghad (headscarf) and qabā (robe) are recurring terms. For example:

"To be fair, once the woman sent an old felt hat and her husband's eight-gore cloak as a token of appreciation instead of wages—'a hat fit for Yazid!'" (Alinezhad, 2021, p. 25).

The felt hat, produced from carded wool, is an ordinary winter garment, both functional and a marker of cultural identity.

Conclusion

Among Mazandarani authors, Ali Alizadeh is best at inserting folk culture in his novels. In *Gav-Gom*, he is particularly cautious with the mother language of Mazandaran people, inserting indigenous words and sentences in the novel. Names of people, foods, outfits, and locations are kept in their original dialectical form, contributing to authenticity.

The novel doesn't comply with the sequential fiction conventions of conventional literature. Instead, it becomes a multistratified, sometimes nonlinear narrative consistent with the cultural, natural, and social environment of the area. This is a beneficial narration approach that makes the text more rich and authentic text about popular culture in Mazandaran.

References

- Alizadeh, A. (2021). *Gav-Gom*. Roozaneh Publishing.
- Baqeri Khalili, A. A., & Ghaznavi, T. (2012). The antiquity of Mazandaran and Mazandarani culture. *Social and Cultural Development Studies*, 1(1), 56–74.
- Hasanpour, M., & Soltanzadeh, H. (2021). Explaining the reciprocal role of culture and art in the ritual architecture of Mazandaran's Takayas. *Islamic Art Studies*, 18(41), 58.
- Rezaeiniya, A., Vahdati, A. A., & Sharifi, M. (2021). Findings on the Iron Age culture of Tappeh Parijay, Mazandaran. *Parseh Archaeological Studies*, 5(16), 51–68.
- Tamim Dari, A. (2005). Similar forms of folklore. Curiosity in the world of existence. *Jam-e Jam*, 6, p. 6.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۱۳، شماره ۶۶، بهمن و اسفند ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های منطقه مازندران (مطالعه موردی: داستان گاوگم)

معصومه مرزبان عباس‌آبادی^۱، فاطمه عرفانی واحد^{۲*}

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۱/۰۱

چکیده

یکی از مضامین مهم ادبیات داستانی معاصر، انعکاس فرهنگ عامه در داستان‌های هر منطقه است و از آنجا که انسان و زندگی و اندیشه او جزء لاینفک داستان است، پیوستگی فرهنگ عامه با زندگی به حوزه داستان هم راه یافته است. مضامین فرهنگ عامه شامل مجموعه‌ای از موضوع‌ها و مفاهیم است که در میان عموم مردم به‌طور روزمره مورد استفاده قرار می‌گیرد. بخشی از این فرهنگ شامل، آداب و رسوم اجتماعی، مذهبی، پزشکی و خرافی و بخشی دیگر شامل، جلوه‌های زبان محاوره و گویش‌های محلی، بازی‌ها، اشعار و ترانه‌ها، حکایت‌ها، ضرب‌المثل‌ها، اصطلاحات، کنایه‌ها و عبارات‌های خاص و مواردی شبیه به آن است که اغلب در زبان عموم مردم به‌کار می‌رود. هدف از پژوهش حاضر بررسی و تحلیل مضامین فرهنگ

۱. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران.

<https://orcid.org/0009-0008-9401-621X>

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

*erfanivahed@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5919-3041>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

عامه در داستان‌های منطقه مازندران (مطالعه موردی، داستان گاوگم) بوده است. این پژوهش از نظر هدف، جزو تحقیقات توصیفی - تحلیلی است و براساس نوع و ماهیت داده‌ها، تحقیق کیفی است. بدین ترتیب پس از بررسی و تحلیل رمان گاوگم از علی‌نژاد، دریافتیم که نویسنده تلاش کرده در اثر داستانی جدیدش نگاهی تازه به داستان‌نویسی مبتنی بر فرهنگ بومی داشته باشد و با قلمی برگرفته از گویش مازندرانی و نگارش فارسی، نثری داستانی برای مخاطب بنویسد که هم دارای مؤلفه‌ها و فضای بومی باشد و هم برای مخاطب غیرمازندرانی فضای زبانی و روایی جدیدی ایجاد کند.

واژه‌های کلیدی: مضامین فرهنگ عامیانه، داستان، مازندران، گاوگم.

۱. مقدمه

در پیدایش آثار ادبی و هنری عوامل درونی و بیرونی بسیاری چون: عاطفه، تخیل، هوش، شخصیت، خانواده، اقلیم، فرهنگ، سیاست و بسیاری از عناصر دیگر دخیل است. از میان این عوامل، فرهنگ یکی از فراگیرترین و اساسی‌ترین عوامل تأثیرگذار به‌شمار می‌رود. آثار ادبی همانند دیگر آثار هنری بازتاب‌دهنده محیط و فرهنگی هستند که در آن خلق می‌شوند و هر اندازه، تعلق خاطر شاعر و نویسنده نسبت به اقلیم و باورهای فرهنگی‌اش بیشتر باشد، بازتاب آن را در آثارش خواهیم دید (نیکزاد، ۱۳۹۱، ص. ۸۹). ادبیات داستانی یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین شاخه‌های ادبیات است که به صورت گسترده در فرهنگ‌ها و تمدن‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد. داستان‌نویسی به معنای خلق جهان‌های جدید، شخصیت‌ها، ماجراجویی‌ها و تجربه‌هایی است که از طریق کلمات به خواننده انتقال می‌یابد. این هنر، همواره بخشی از فرهنگ انسانی بوده و از طریق آن انسان‌ها قادر به بیان افکار، آرزوها و چالش‌های درونی و بیرونی خود شده‌اند (جمالی، ۱۳۸۹، ص ۵۸). ادبیات داستانی تأثیر عمیقی بر فرهنگ و

جامعه داشته است. از طریق داستان‌ها، افراد قادر به تجربه کردن زندگی و دیدگاه‌های دیگران می‌شوند. داستان‌ها می‌توانند درک انسان‌ها از موضوعات اجتماعی و سیاسی را عمیق‌تر کنند و حتی به تغییر نگرش‌ها و باورهای جامعه کمک کنند. همچنین، بسیاری از داستان‌ها باعث الهام‌بخشی به افراد برای انجام کارهای بزرگ و خلق جهان‌های جدید شده‌اند. از سوی دیگر، ادبیات داستانی نقشی حیاتی در ایجاد و حفظ هویت فرهنگی و تاریخی ایفا می‌کند. نویسندگان از طریق داستان‌های خود، ارزش‌ها، باورها و سنت‌های فرهنگی جوامع خود را حفظ کرده و آن‌ها را به نسل‌های بعدی منتقل می‌کنند (حسنی، ۱۳۹۵، ص ۱۸۹).

استان مازندران یا به گویش محلی «مازِرون، مازِندِرون» یکی از پهناورترین استان‌های شمالی ایران به‌شمار می‌رود که پیشینه فرهنگی بالایی دارد. فرهنگی که هر گردشگری را از هر نقطه به تماشا و تجربه آن دعوت می‌کند. از گویش بومی گرفته تا غذاهای محلی، از پوشش زنان و مردان گرفته تا آداب و رسوم. هر چیزی در این استان کهن دیدنی است (نیکنام، ۱۳۹۵، صص. ۱-۸). به‌طور کلی فرهنگ بومی مردم هر منطقه مازندران از سایر مناطق متمایز است؛ به گونه‌ای که فرهنگ هر منطقه بخش مهمی از هویت مردم آنجاست (انصاری، ۱۳۹۳، صص. ۶۷-۶۸). تأثیر محیط و اقلیم بر روح و اخلاق مردم و حتی پیدایش و توسعه دانش و هنر و تمدن و معماری و هنر، کم و بیش پذیرفته و ثابت شده است (ورمقانی و همکاران، ۱۳۹۷، صص. ۲۳۷-۲۴۹).

یکی از مضامین مهم ادبیات داستانی معاصر، انعکاس فرهنگ عامه در داستان‌های هر منطقه است و از آنجا که انسان و زندگی و اندیشه او جزء لاینفک داستان است، پیوستگی فرهنگ عامه با زندگی به حوزه داستان هم راه یافته است. مضامین فرهنگ عامه شامل مجموعه‌ای از موضوع‌ها و مفاهیم است که در میان عموم مردم به‌طور

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

روزمره مورد استفاده قرار می‌گیرد. بخشی از این فرهنگ شامل، آداب و رسوم اجتماعی، مذهبی، پزشکی و خرافاتی و بخشی دیگر شامل جلوه‌های زبان محاوره و گویش‌های محلی، بازی‌ها، اشعار و ترانه‌ها، حکایت‌ها، ضرب‌المثل‌ها، اصطلاحات، کنایه‌ها و عبارت‌های خاص و مواردی شبیه به آن است که اغلب در زبان عموم مردم به کار می‌رود. این مضامین اغلب ساده، قابل فهم و دارای طنز پنهانی هستند و معمولاً در گفت‌وگوهای روزمره و حتی در ادبیات عامه منطقه استفاده می‌شوند. برای پژوهش درباره تحلیل مضامین فرهنگ عامه در داستان‌های منطقه مازندران، داستان‌هایی که از زبان مردم مازندران و به شیوه عامیانه روایت شده باشند، مفیدترند. تحلیل مضامین فرهنگ عامه در داستان‌های منطقه مازندران، به عنوان یک موضوع پژوهشی مهم، به شناخت بهتری از فرهنگ و تمدن، آداب و رسوم، شخصیت‌های تاریخی و تحولات اجتماعی مازندران منجر می‌شود. با تحلیل داستان‌های عامه و مضامین آن‌ها، می‌توان به دانشی عمیق‌تر از مفاهیم، ارزش‌ها، باورها و شیوه زندگی مردم مازندران دست یافت. این پژوهش به شناخت بهتر جوامع عامه و ارتباطات میان افراد کمک می‌کند. با تحلیل مضامین فرهنگ عامه در داستان‌ها، می‌توان به ارتباطات، ارزش‌ها و تعهدات افراد در جامعه پی برد و درک بهتری از رفتارها و عملکرد آن‌ها داشت. به‌طور کلی، پژوهش درباره تحلیل مضامین فرهنگ عامه در داستان‌های منطقه مازندران، ۱. به فهم بهتر فرهنگ، تاریخ جوامع این منطقه ۲. به حفظ و حراست از ارزش‌های فرهنگی و تاریخی این منطقه و ۳. به شناخت بهتر جوامع عامه و ارتباطات میان افراد کمک می‌کند. از این رو در مقاله حاضر به تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان گاوگم اثر علی‌نژاد پرداختیم که کاملاً با فرهنگ مردم مازندران از نظر گویش و پوشش و فرهنگ غذایی و ... مطابقت دارد.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی در زمینه بررسی آثار نویسندگان مازندرانی از دیدگاه جنبه‌های اقلیمی، تأثیر و بازتاب فرهنگ عامیانه این منطقه توسط پژوهشگران صورت گرفته است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مساعد و مهری (۱۴۰۰) به بررسی جنبه‌های رئالیستی آثار داستانی ادبیات اقلیمی شمال پرداختند. این پژوهش بیانگر جنبه‌های رئالیستی در بهترین آثار داستانی سه نسل اقلیم‌گرای این منطقه باشد.

- خناری، زینب (۱۳۹۹) به بررسی جنبه‌های اقلیمی در افسانه‌های مازندران پرداخته است. در پژوهش حاضر کوشش شده است تا تأثیرات جنبه‌های اقلیمی در افسانه‌های مازندران از جنبه‌های گوناگون مورد ارزیابی قرار گیرد و بیان می‌کند که ساختار فرهنگی، اجتماعی، تفکرات و شیوه زندگی مردم از اقلیم هر منطقه تأثیر می‌پذیرد و با مطالعه فرهنگ فولکلور آن منطقه می‌شود مردم آن قوم را شناخت.

- شریلو و همکاران (۱۳۹۸) عناصر فرهنگ عامیانه در داستان حنای سوخته و رمان چنار دالبتی را مورد تحلیل قرار دادند. آثار آن‌ها از سویی عرصه به تصویر کشیدن رابطه انسان‌ها با این فرهنگ است که نشان می‌دهد استفاده بجا یا نابجا از این فرهنگ در پرورش و زندگی انسان‌ها در جامعه داستانی تا حدودی در جامعه واقعی ریشه دارد و از سوی دیگر آشکار می‌شود که گاهی این مضامین، نقابی است بر اندیشه و نیت پنهانی و درونی نویسنده که به او کمک می‌کند که شیوه هنرمندانه‌تر و گاهی پیچیده‌تری در خلق اثر داشته باشد.

- میرزایی (۱۳۹۶) به بررسی فرهنگ عامه در آثار داستانی گیلان پرداخته است. هدف از این پژوهش، شناساندن باورها و آداب و سنن رایج در داستان‌های نویسندگان

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

منتخب گیلانی است. نتایج حاصل از بررسی‌ها، نشان داد که در میان دسته‌بندی‌های مختلفی چون باورهای مذهبی، باورهای محلی، سرگرمی‌ها و کارهای روزمره، باورهای پزشکی، باورهای ملی و قومی و... باورهای مربوط به سرگرمی‌ها و کارهای روزمره، بیشتر از سایر موارد، در داستان‌های نویسندگان گیلانی، بازتاب یافته است. همچنین مشخص شد که برخی از داستان‌های ایشان، تنها بر پایه باورهای عامیانه گیلانی، شکل گرفته و نویسنده، صرفاً برای نشان دادن این باورها، به نوشتن و خلق داستان پرداخته است. علاوه بر این، مشاهده شد که باورهای فولکلور، در گیلان، ریشه‌دار و عمیق هستند؛ به گونه‌ای که بر شخصیت درونی نویسندگان نیز تأثیر گذاشته و در آثار ایشان، جلوه‌گر شده‌اند.

- فلاح (۱۳۹۶) داستان‌های شفاهی مازندران را در چندین جلد به تصویر کشیده است. نادعلی فلاح، نویسنده و پژوهشگر فرهنگ مردم و ادبیات بومی است که از پراکنده‌نویسی برکنار مانده و تمام آثارش در طول سه دهه فعالیت ادبی، پیرامون فرهنگ مردم و به‌ویژه افسانه‌های محلی سامان یافته است.

- نیکنام (۱۳۹۵) به تحلیل مردم‌شناختی آداب و رسوم مردم مازندران در آیین طلب آفتاب پرداخته است. در پژوهش حاضر سعی شده است با هدف شناخت و حفظ ادبیات شفاهی مازندران به‌عنوان بخش مهمی از فرهنگ و هویت بومی، براساس انسان‌شناسی ژرفانگر و مشاهده و روش تحلیل محتوا به مطالعه پرداخته شود.

- موسایی (۱۳۹۴) به بررسی فرهنگ تحلیلی آثار داستان‌نویسان گیلان ۱۲۸۸ - ۱۳۸۸ پرداخته است. در کتاب حاضر، نگارنده به بررسی تحلیلی آثار داستانی ارائه‌شده توسط نویسندگان گیلانی با تأکید بر فرهنگ بومی، در یک دوره صدساله می‌پردازد.

هر یک از این پژوهش‌ها با نگرش و رویکردی خاص به آثار نویسندگان مازندران و تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های منطقه مازندران نگریسته‌اند؛ لیکن هیچ یک از این آثار به‌طور مستقل به بررسی داستان گاوگم اثر علی‌نژاد پرداخته‌اند؛ بر این اساس، پژوهش حاضر در نوع خود تازه و منحصر به فرد بوده و تاکنون مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته است.

۳. چارچوب نظری

۳-۱. فرهنگ عامه در داستان‌نویسی

با رواج داستان‌نویسی نوین و تغییر زبان و سبک نوشتار و ورود درون‌مایه‌های جدید به عرصه ادبیات داستانی، داستان و رمان نیز پذیرای فرهنگ عامه شد. این مسائل در کنار یکدیگر باعث توجه پژوهشگران و نویسندگان به فرهنگ توده مردم گشت. یکی از این رویکردها بررسی تأثیر فرهنگ بومی و عامه شامل گویش، آداب و رسوم محلی، اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های بومی و... است. ادبیات داستانی امروز به دلیل الهام گرفتن از زندگی مردم عادی و پرداختن به مشکلات، دغدغه‌ها و گرفتاری‌های این قشر از جامعه، تا حد زیادی تحت تأثیر و نفوذ فرهنگ عامیانه قرار گرفته است (شاملو، ۱۳۹۱، صص. ۳۴-۴۸). موضوعات فرهنگ عامه از دیرباز در داستان‌نویسی ایران معمول بوده است. عده‌ای از نویسندگان برای بیان و انتقال افکارشان از تمثیل و مثل‌ها، قصه‌های سنتی، داستان‌ها، حکایت‌ها و ... استفاده می‌کنند. از آنجا که برای شناخت مردم هر قوم و پی بردن بر ویژگی‌های روحی و اخلاقی، اعتقادات، آداب و رسوم، رفتار گفتار مردم، فرهنگ عامه آن قوم باید بررسی شود. معرفی فولکلور و ارائه آن به صورت طبقه‌بندی شده و بررسی آن به‌خصوص در آثار داستانی که مهم‌ترین جایگاه

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار
برای بروز فرهنگ عامه است، لازم و ضروری است، زیرا در انتقال فرهنگ عامه از
طریق زبان امکان از بین رفتن و تغییر از عقاید و آداب و رسوم وجود دارد (تمیم‌داری،
۱۳۸۴، ص. ۶).

۲-۳. فرهنگ عامهٔ مازندران

مازندران از معدود سرزمین‌هایی است که با وجود پیشینه‌ای کهن در پرده‌ای از ابهام
فرو رفته است. این نام در جهان اساطیر و همچنین در دنیای واقعی جایگاهی ممتاز و
ویژه را به خود اختصاص داده است. به نظر می‌رسد تاریخ و فرهنگ مازندران و حتی
نام آن، همانند جغرافیای طبیعی سرسختش، محافظه‌کار و مه‌آلود به نظر می‌رسد و در
انبوه نظریات متفاوت پنهان شده است. فرهنگ بومی مازندران یکی از اصیل‌ترین
فرهنگ‌های این مرز و بوم است. از صورت‌های مختلف فرهنگ بومی مازندران می‌توان
به طرز لباس پوشیدن، بازی‌های اصیل مازندران، صنایع دستی و ... اشاره کرد
(انصاری، ۱۳۹۰، صص. ۶۷-۶۸). فرهنگ، اعتقادات و باورهای عامیانه، آینه‌های
تمام‌نمای اندیشه‌ها، آرمان‌ها و اعتقادات نیاکان‌هاست (باقری خلیلی و غزنوی، ۱۳۹۱،
صص. ۷۴-۵۶). برای همین میراثی است گران‌بها که با پیشرفت علم، بنیان باورها
متزلزل شده است (رضایی‌نیا و همکاران، ۱۴۰۰، صص. ۵۱-۶۸). به عبارت دیگر
فرهنگ دسته‌ای از عناصر ذهنی و عینی انسان‌ساز است که در گذشته احتمال بقا را
افزایش داده و باعث رضایت‌هایی برای دست‌انداران یک موقعیت زیست بومی شده
است. به همین دلیل از بین کسانی که می‌توانستند به دلیل داشتن یک زبان مشترک و
زیستن در زمان و مکان مشترک ارتباط برقرار کنند، مشترک شده است (حسن‌پور و
سلطان‌زاده، ۱۴۰۰، صص. ۱۶۰-۱۸۴).

داستان یکی از کم‌نظیرترین گونه‌های ادبی جهان است که در فرهنگ عامه و بومی هر ملتی ریشه دارد. ادبیات داستانی می‌تواند به‌عنوان ابزاری قدرتمند برای تغییر و توسعه فرهنگی جوامع عمل کند. در استان مازندران نیز به ادبیات داستانی با تأکید بر فرهنگ بومی اهمیت زیادی داده شده است. برخی نویسندگان از این خطه سعی در حفظ فرهنگ بومی منطقه با انتشار آثار خود در قالب داستان و شعر کردند که از این بین می‌توان به اثر علی‌نژاد با عنوان گاوگم اشاره کرد که در این مقاله به تحلیل مضامین فرهنگ عامه در این کتاب پرداخته شده است.

۳-۳. فرهنگ عامه مازندران در داستان گاوگم

واژه «گاوگم» به معنای روشنی پایان روز و پیش از غروب خورشید است که نور هوا بین روشنایی و تاریکی قرار دارد. این واژه معادل واژه گرگ‌ومیش است که برای اندک روشنایی پیش از برآمدن خورشید به‌کار می‌رود. نویسنده فصل اول کتاب را با عنوان «من راوی هستم» شروع کرده است. از جایی توی ظلمات جنگل‌های شهر بارفروش می‌گوید، اما کلمه‌ای از اسامی شهر و روستا نمی‌آورد. تا انتهای داستان مخاطب را در تعلیق قرار می‌دهد و نمی‌گوید که کدام یک از شخصیت‌های داستان راوی است و میرزا رضا^۱ به او یاد داده که چگونه بنویسد و بخواند. به او گفت بنویس؛ اما خودت را توی قصه گم کن. نگو کدامشان هستی و او شروع کرد به نوشتن داستان زندگی. گاوسرای نم تلا^۲ هزار هزار شگفتی داشت. نوجوانانی که از سر اجبار به گاوسرای در دل جنگل آورده شدند تا از گرسنگی نمیرند. جنگل با آن هوای مه‌آلود و سبزی بی‌پایانش و حیواناتی که در میان درختان آزادانه می‌چرخند، گویی بخشی از این زمین و آسمان‌اند.

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

از سختی‌های زندگی در گاوسرا و بیگاری که از آن نوجوانان کشیده می‌شد، این‌طور می‌گوید: «من^۳ و رستم و شانور هر سه سیزده بهار را دیده‌ایم و دوازده زمستان را از سر گذرانده‌ایم و سگ‌جان بودیم که نمردیم توی سوز پیرزن سوز طویله. آن قدری که از ترس سرما تنگ منگوها^۴ خوابیدیم، بغل و کنار مادر ندیدیم. آن قدری که از نم تلا و زن آقا و گاوهایشان خاطره داشتیم از پدر و مادرمان هیچ» (علی‌نژاد، ۱۴۰۰، ص ۲۱). در بخشی دیگر نیز درمورد بخشی از فضای گاوسرا این‌طور توصیف می‌کند:

هر سه سنگی و سرد ایستاده بودیم روی تاش بلند هَلوم. باید طبری باشی تا بدانی هَلوم چه هراسی دارد؛ دره‌ای نه چندان عمیق که کوهستان را به دشت‌های هازرون می‌دوزد، با رودخانه‌ای در میان که هزاران سال مثل هاری مخوف، لول خورده و خاکش را برده و هَلوم را پت و پهن کرده. از بلندایی که ما ایستاده بودیم، رود گم و ناپیدا بود، اما درازنای آن را درخت‌هایی معلوم می‌کرد که سبزتر از بیشه، در دو سوی رود، سر به سر هم ساییده بودند. چه خوفی دارد آن دالان تاریک. زن زائو از ترس کره‌اش را پس می‌اندازد اگر گذارش به هَلوم بگذرد (علی‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۲۲).

راوی ۲۱ فصل داستان را روایت می‌کند و در فصل ۲۱ خودش را معرفی کرده است و می‌گوید: منم میرشجاع‌الدین طبری. وقتی از گاوسرا فرار کردم و به شهر آمدم، در کاروانسرای مولانا، در یکی از حجره‌ها، میرزارضا را دیدم. ملای جوانی بود که نرم نرم سوادم داد و من به خواب هم نمی‌دیدم که میرزارضای کرمانی با تپانچه‌ای که برایش سرسوغات آورده بودند، بزند به قلب شاه مملکت ناصرالدین شاه قاجار، و این تازه اول قصه بود.

۴. سؤالات پژوهش

عناصر فرهنگ عامه (آداب و رسوم، غذا، لباس و ...) چگونه در داستان‌های منطقه مازندران مطرح شده‌اند؟
جلوه‌های زبانی فرهنگ عامه (گویش و لهجه، اصطلاحات، ضرب‌المثل‌ها و ...) در داستان‌های منطقه مازندران چگونه نشان داده شده‌اند؟

۵. روش‌شناسی

مقاله حاضر از نظر هدف، جزو تحقیقات توصیفی - تحلیلی است که از ابزار کتابخانه‌ای بهره گرفته است. براساس نوع و ماهیت داده‌ها، تحقیق مورد بررسی تحقیق کیفی است. این نوع تحقیق مبتنی بر روش‌شناسی تفسیری است و علت اصلی حدوث آن اعتقاد طرفداران آن به ضعف روش‌های اثباتی در بررسی پدیده‌های فرهنگی است.

۶. بحث و بررسی

در این قسمت عناصر فرهنگ عامه (آداب و رسوم، غذا، لباس و ...) و جلوه‌های زبانی فرهنگ عامه (گویش و لهجه، اصطلاحات، ضرب‌المثل‌ها و ...) در داستان گاوگم اثر علی‌نژاد داستان‌نویس مازندران بررسی می‌شود.

۶-۱. بناها و اماکن طبیعی و انسان‌ساخت / نوع پوشش خانه‌های روستایی

- بام لت به سر

«دسته‌ای پرنده روی بام لت به سر خانه نشستند و هیاهو کردند». منظور او از لت به سر سقف چوبی خانه‌های قدیمی مازندران است (ص. ۳۹). نویسنده درباره نوع خانه‌های

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

مازندران از واژهٔ لَت به‌سَر استفاده کرده که منظور سقفِ چوبی خانه‌های قدیمی مازندران است که عامدانه برای معرفی نوعی از پوشش بام در مازندران به‌کار برده است. سقف خانه‌های قدیمی تماماً از تخته‌های کوچک و بزرگ که به آن‌ها «لَت» می‌گفتند، پوشیده می‌شد. این تخته‌ها به دقت در کنار هم چیده می‌شدند تا از نفوذ آب به درون سقف جلوگیری شود. سطح شیبدار شیروانی‌ها موجب دفع سریع و آسان برف و باران می‌شد. سرویس بهداشتی خانه‌های قدیمی، بیرون و با فاصلهٔ چند متری از بنا ساخته می‌شد. یک اتاقک بسیار کوچک که به صورت زینگالی و از ترکیب چوب و گل ساخته می‌شد و شامل یک گودال کوچک که مستقیماً به چاه وصل می‌شد، بود.

– رواق

در فصلی دیگر درمورد ایوان در خانه‌های روستایی این‌طور آمده، «نم تلا و زن آقا از رواق سر شاهد این پرده خونین بودند» (ص. ۵۳).
«زن آقا با پاتیل مسی کوچکی روی سرش از پنج پله‌ی رواق سر پایین آمد» (ص. ۳۵).

– تش‌گرخانه

«بوی کته‌ی برنج از تش‌گرخانه درآمد» (ص. ۳۶). تش‌گرخانه در گاوسرا اتفاقی جدا برای پختن غذا بود.

۲-۶. نام‌های محلی

۱-۲-۶. خلاصهٔ اسامی آدم‌ها با گویش مازنی

مواجههٔ مخاطب با نام‌هایی مانند آسِ تَلّا، نَمِ تَلّا، میسُجا، ملابرار، آجان، گتِ نِنا، گتِ آقا، نَن جان، گُجان، شانور و برخی نام‌های دیگر شاید مخاطب غیرمازنی و حتی مازنی را با

این پرسش مواجه کند که این نام‌ها چه مفهومی دارند و آیا نام‌های ساختگی و خیالی هستند یا واقعاً وجود دارند؟ اما نویسنده به مرور در میانه‌های داستان از واژه‌های بومی به کار گرفته شده رمزگشایی می‌کند، «حال و بی‌حال گفتم، اسمت هست آقاجان. خلاصه‌ی طبری‌اش شده آجان». و به همین شکل مخاطب را با روند تغییر ساختار بیانی نام‌ها و برخی واژه‌ها در زبان مازندرانی آشنا می‌کند (ص. ۸۶).

– لقب افراد با گویش مازنی

علی‌نژاد حتی برخی اصطلاح‌های ترکیبی و دو واژه‌ای را که برای بیان صفت اشخاص، عنوان کردن یک موقعیت یا رساندن یک مفهوم به کار گرفته نیز با همان ترکیبی که در گویش مازندرانی بیان می‌شود در متن استفاده کرده تا اصالت واژگانی را حفظ کند که خروجی آن در متنی فارسی ساختاری متفاوت را برای مخاطب ایجاد کرده است. برای نمونه می‌توان به اصطلاح‌هایی مانند «لال‌گوسفند» به جای «گوسفند لال» برای توصیف شخصیتی در داستان اشاره کرد که به جای حرف زدن در جایی که باید حرف می‌زد ساکت می‌ماند و دهانش باز نمی‌شد. او از اصطلاح‌های متعدد مازندرانی هم استفاده کرده تا از فرصت توصیف بتواند واژه‌های بومی بیشتری را به مخاطب معرفی کند. برای مثال همان شخصیتی را که لقب لال‌گوسفند دارد گاهی «لالوک» هم خطاب می‌کند که در مازندران مرسوم بود (علی‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۳۲).

– موی مثل پشم گوسفند رستم و رستم توسکادار

«باد در موهای رستم اثری نداشت. توده‌ای از پشم گوسفند. شاید هم لانه‌ی یک کلاغ. مکافاتی داشت راه رفتن با این کله‌ی گنده تو جنگل و بیشه. دائم کلاغ‌ها را به اشتباه

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس آبادی و همکار

می‌انداخت. با این قدِ توسکادارش، مدام گیر و گرفتار شاخه‌هایی می‌شد که لجوجانه می‌پیچیدند توی پشم و پیلای کله‌اش...» (همان، ص. ۲۲).

در این داستان رستم شخصیتی بود که با توجه به مکانی که در آن کار می‌کردند (گاوسرا) و نداشتن حمام و وسایل بهداشت مو، اصلاً موهای خود را شانه نمی‌زد و موهایش هم فر بود، به همین دلیل موهایش را به پشم گوسفند تشبیه کرده، ضمن اینکه با توجه به اینکه درخت توسکا درختی است که خیلی بلند می‌شود، قد بلند رستم را نیز به درخت توسکا تشبیه کرده است.

- رستم خل منگو

شوخی‌های راوی با شخصیت‌ها در بخش‌های مختلف داستان قابل مشاهده است، «پنج گاو دوشا داشت گاوسرا. همه خل منگو. دوشیدنشان با من و رستم بود که خودش کم‌تر از آن چارپاها خل‌گری نداشت. به جز قدش که توسکادار بود، باقی‌اش شمایل منگو. حتی ورزا هم نه. خود منگو» (ص. ۳۲).

منظور از خل منگو همان کم‌عقلی است که رستم مثل چارپاها چیزی سرش نمی‌شد.

- شانور مو آتشین

و در جایی دیگر، «باد با پشم پتوش شانور هم کاری نداشت. چون آن جنگل موهای آتشین را بقچه کرده بود زیر یک کلاه نمدی بزرگ هشت چاک. تابستان و زمستان هم نداشت. آن مایه ننگ همان بهتر که توی بقچه پیچیده باشد. جن از دیدن موهای قرمز شانور نیم‌بسمل می‌شد. از دو پاچه‌ی بزی که به اسم ابرو کاشته بالای چشم، خون

می‌چکید از سرخی. کلاه نمدی را تا روی ابرو می‌کشید پایین تا آبروداری کند. نمی‌دانم فردا روز که کرک‌های قرمز پشت لبش کلفت شود، می‌تواند کلاهش را تا روی سیل بکشد پایین؟» (علی‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۲۳). موهای قرمز اتفاقی طبیعی و یک جهش ژنی است که در بین ۱ تا ۲ درصد از جمعیت انسان‌ها رخ می‌دهد. شانور یکی دیگر از شخصیت‌های داستان گاوگم است که موها و ابروهاش قرمز بود و از قرمزی آن خجالت می‌کشید، به همین دلیل کلاه نمدی‌اش را تا روی ابروهاش پایین می‌آورد.

۳-۶. ضرب‌المثل‌ها

- ورمزِ بینجِ پستی او خرنه

در قسمت‌های مختلف کتاب می‌توان افسانه‌ها و ضرب‌المثل‌های مازندرانی را هم دید که در متن با جانمایی مناسبی به کار گرفته شده‌اند. برای مثال از ضرب‌المثل بومی «ورمزِ بینجِ پستی او خرنه» با برگردان فارسی استفاده کرده و نوشته است، «به پشته‌ی برنج علف هرز هم آب می‌خورد» (همان، ص. ۲۴).

وقتی شالیزار با نشای برنج سرسبز می‌شود علف‌های هرز هم در کنار برنج‌ها رشد می‌کنند، که کشاورزان مجبورند لابه‌لای برنج‌ها راه بروند و علف‌های هرز را بکنند و در اصطلاح وجین کنند. منظور از این ضرب‌المثل کسی است که با چسبانیدن خود به بزرگی برای خودش شهرتی به هم بزند و به این طریق امرار معاش کند.

- پشته خربزه نصیب شاله

و «خربزه رسیده نصیب شغاله» (ص. ۶۹). یعنی چیز خوبی نصیب کسی شده که لیاقتش را نداشته است.

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس آبادی و همکار

- کار کردن خر بود و خوردن یابو

توی منزل ما همیشه «کار کردن خر بود و خوردن یابو» (ص. ۸۷). یعنی کار را کس دیگر می‌کند نتیجه را کس دیگر می‌برد.

- همه چی از نازکی پاره می‌شه، ظلم از کلفتی

«همه چی از نازکی پاره می‌شه، ظلم از کلفتی» (ص. ۱۰۱). همه چیز از نازکی و باریکی پاره می‌شود ولی ظلم هر چه بیشتر شود و نمود بیشتری پیدا کند زمینه سقوطش بیشتر فراهم می‌شود. منظور آن است که کاری را آنقدر خارج از عرف و معمول ادامه ندهیم که سرانجام ضررش به خود آدم برسد.

- موقع کاره، حسن براره، موقع مزده، حسن دزده

«موقع کاره، حسن براره، موقع مزده، حسن دزده» (ص. ۱۰۵). یعنی هر وقت کار باشد حسن برادر است و هر وقت مزد و پاداش باشد حسن دزد است. منظور سوءاستفاده از دیگران است.

- همه چی به خرباره، آبرو به مثقال

برای رعیت جماعت «همه چی به خرباره، آبرو به مثقال» (ص. ۱۰۷). مثقال مثقال آبروی جمع کرده، خروار خروار ریخته شود. یعنی اینکه آبرو زمانمند است و طی فرایند زمانی طولانی به دست می‌آید؛ در حالی که ممکن است با یک اشتباه کوچک ریخته شود.

- هر چی خوردی چرب و چریب، کله بزرگ و گردن باریک

و به قول نوجان «هر چی خوردی چرب و چریب، کله بزرگ و گردن باریک» (ص. ۱۰۷). یعنی هر چه غذاهای چرب خورد چاق نشد. منظور از این ضرب‌المثل این است که هر چه دوختند و اندوختند فایده‌ای برایشان نداشت.

- چخ سان پخ سان هردو یکسان

و در جایی دیگر «چخ سان پخ سان هردو یکسان» (ص. ۱۲۰) یعنی دو چیز یا دو نفر یا دو مکان که برای مخاطب فرقی نداشته باشد. بیشتر به معنای بی تفاوتی است.

- کر و کور و مبتلا همه منزل عبدالله

«کر و کور و مبتلا همه منزل عبدالله» (علی‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۱۲۱). به این معنی که کچل و کور و مبتلا همه در خانه عبدالله جمع شدند. هر چه بدبختی است سراغ خانه شخص کم‌شانس و بدبخت را می‌گیرد.

۴-۶. باورها

- آواز داروک

«داروک‌ها که آواز کردند، یقین کردم باران می‌گیرد» (ص. ۹۷). یکی از اعتقادات روستاییان مازندران این بود که وقتی قورباغه سبز شروع به آوازخوانی می‌کرد یعنی اینکه قرار است باران ببارد.

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

۵-۶. فرهنگ غذایی

- نان کوهی

در قسمت‌های مختلف رمان می‌توان نام غذاهای مازندرانی را دید که نویسنده به دلایل مختلف آن‌ها را به عنصری از قصه خود تبدیل کرده است. «بفرمایید نان کوهی» (ص. ۲۰). این نان از دسته نان‌های محلی مازندران است و بسیار نرم و داری مغز گردو و کنجد است که در قدیم در اکثر روستاهای استان مازندران و حتی اکنون نیز پخت می‌شود.

- کهی پته

در یکی از این موارد نیز بار دیگر با تأکید بر اینکه مخاطب باید مازندرانی باشد تا بیشتر درک کند کدو و غذاهای کدویی چه جایگاهی دارند، سراغ این محصول پرتعداد جالیزی مازندران می‌رود که جایگاه ویژه‌ای در فرهنگ غذایی مازندرانی‌ها دارد، «طبری آدم می‌داند کدوپته توی یک عصر بارانی چه جانی می‌دهد به ارواح خسته‌ی آدمان گاوسرا. تیر و تبار بارفروشی جماعت را به کئی پته‌اش اشناس می‌کنند» (ص. ۹۳) و بعد هم هوشمندانه به شرح جایگاه کدو در فرهنگ غذایی مردم مازندران و تنوع غذاهای کدوپایه مازندرانی‌ها اشاره می‌کند،

کئی پته شاه و گدا نمی‌شناسد. میان همه رقم آدمی، بالاخواه دارد. بهار، سبزش را آب‌پز می‌کنند و با گلپر نمک می‌خورند، زمستان، زردش را از میخ و قناره‌های انبار و کلوم پایین می‌کشند و اعیان لای پلو می‌خورد، رعیت خالی خالی. نمی‌شود باران ببارد و یادی از کئی پته نکرد. نمی‌شود کئی پته خورد و یادی از باران نکرد. چه نسبت غریبی دارند باران و کدو. تخم کدو را تابستان خشک می‌کنند و زمستان روی آتش ملایم بو می‌دهند و توی شب نشینی‌ها، دور کرسی چال و یا آتش

سویاشون، زیر دندان می شکند و مغز می کنند. کئی جان فارفروشی هست و کچلیک خونش (ص. ۹۴).

۶-۶. آداب و رسوم روستایی

- شب نشینی

علی نژاد به کمک قوه تخیل خود و بهره گیری از نثری نرم و روان و همچنین استخدام واژه های بومی و ترکیب آن ها با زبان فارسی متنی پرتصویر و پراستعاره ایجاد کرده که مخاطب را تقریباً در همه صفحه های کتاب بین تصاویری ذهنی از زندگی بومی مازندران قرار می دهد. نویسنده در بیان آداب و رسوم مازندران در دوره ای از زندگی روستانشینی که هنوز مظاهر مدرنیسم با برق و تلویزیون و رادیو و تلفن به آن راه پیدا نکرده بود و او هم از روزگار کودکی تا روزگار نوجوانی، آن را زیسته است، یکی از رسوم زیبای شب نشینی ها را، قصه گویی پیران برای خردکان می گوید، یا در پاتوق های شبانه گرد آتشی، یا در خانه ها دور منقل و کرسی. هرکس قصه ای روایت می کرد. گاه قصه ها و افسانه های مشهور با دخل و تصرفی جزئی و کلی بیان می شد. حتی قصه های شاهنامه با روایتی جدید و شخصی نقل می شد که آغاز و فرجام آن به کلی متفاوت با اصل منظوم قصه های فردوسی بود. این میان، قصه هایی شخصی در احوالات زندگی روزمره روستایی هم گفته می شد که گاه یک قصه را به نقل از چند راوی می شنیدیم. هرکس فراخور دانش قصه گویی اش برای جذاب تر شدن قصه، آب و تابی دیگر به آن می داد. این کهن الگوی قصه گویی، دستمایه ای شد برای انتخاب سبک قصه در رمان گاوگم، که علی نژاد از آن الگو گرفته است. راویان داستان گاوگم، نوجوانان حاضر در گاوسرای هستند که برای بیگاری به آن سپرده شده اند. طبعاً هر راوی درصدد پررنگ

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

کردن نقش خود در قصه است، اما در قصه‌گویی‌های دیگران، نقص‌ها و اغراق‌های هر یک، آشکار می‌شود و راست و ناراستِ روایت، معلوم خواننده می‌شود. در اولِ قصه می‌خوانیم که یکی از این نوجوان‌ها از اسارت در گاوسرا می‌گریزد و به شهر می‌رود و به سواد و نوایی می‌رسد. در معمایی که طرح می‌شود، خواننده باید از روایت هر نوجوان دریابد آن که رستگار می‌شود آخر قصه، کدام است (علی‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۸۷).

- مبدأ تقویمی بومی

علی‌نژاد به مبدأ تقویمی بومی سال‌های عامه که در فرهنگ مازندران مرسوم است و جایگاه قابل توجهی نیز دارد نیز اشاره کرده و به‌خوبی از این فرهنگ در بیان بخشی از محرومیت‌های قشر ضعیف استفاده کرده است،

مثلاً من در ناخوشی سال زاده شدم. آجان در قحطی سال، شانور در برف‌سال و می‌شُجا در سیل‌سال. رستم در سال مردار گاوان. دهاتی آدم سال‌ها رو به بلاهاش می‌شناسه. سال سیل، سال ناخوشی، سال زلزله. سال مرگ ملا. سال قحطی، سال گرسنگی، خشک‌سالی. هر کدام از بچه‌ها یادگار یه بلایی هستن. سال مرگ عزیزان توی مصحف، قسم دیگه‌ای بود. فلانی سال پر محصول مُرد، بهمانی عیدی سال مُرد... (صص. ۸۵-۸۶).

- بازارهای محلی

بازارهای محلی و هفتگی رسمی قدیم در مازندران بوده است. بازارهای هفتگی هم در شهرها و هم در روستاها تشکیل می‌شدند و در روز بازار، فروشندگان با برپایی چادر و پهن کردن بساط خود که اغلب محصولات کشاورزی و مواد غذایی است به استقبال مشتریان می‌رفتند و تلاش داشتند تا با فریادهای وسوسه‌انگیز خود آن‌ها را به سوی

خود بکشانند. علی‌نژاد در مورد اسامی بازارها و دکه‌ها و چادر زدن بارفروشان روی بارهایشان نیز در گاوگم صحبت کرده است.

دوشنبه‌بازار و سه‌شنبه‌بازار و چهارشنبه‌بازار. بارفروش‌ها گرگ‌ومیش صبح از دهات با اسب و استر می‌آمدن و گاوگم هوا برمی‌گشتن. هر کی زودتر می‌رسید، نزدیک‌تر به مسجد و کوچه‌ها و بن درخت‌ها بساط می‌کرد. دهاتی‌هایی که راه‌شان دور و دراز بود عقلی کردن و شب‌ها پای بساط‌شان خوابیدن. لاوَن زدن بالای بار و بورشان از زور آفتاب و باران. چادر و لاوَن شد دگه. پشت دکه‌ها چند در اطاق از خشت و چوب ساختن برای منزل کردن. آفراین و آجاین هم شد محله‌ی روستای بارفروش‌ده. شهرتِ ده به تجار بندر مشهدسر رسید و بار بردند و بار آوردن. بارفروش‌ده روی خرابه‌های مامطیر سبز شد. بزرگ شد. شهر شد با محله‌های بسیار. هنوز تا هنوز کلاغ مسجد هست. پنجشنبه‌بازارش هست، اما کسی از اهالی، قصه‌ی کلاغ معجز رو نمی‌دونه. گت‌آقا و گت‌ننا آخرین آدمون شهر بودن که این قصه رو با خودشون بردن زیرِ گل ... (ص. ۱۶).

۷-۶. نوع پوشش مردان و زنان

- کلاه نمدی

علی‌نژاد در این داستان به نوع پوشش مردان و زنان نیز اشاره دارد. از واژه چارقند (روسری)، قبا و ... استفاده کرده است. «از حق نگذرم یک بار زنک، عوض مزد، کلاه نمدی کهنه و هشت چاک شوهرش را سرسوغات فرستاد، کلاه اس تلا یزید» (ص. ۲۵). کلاه نمدی کلاهی است که برای فصل زمستان مورد استفاده قرار می‌گیرد. این کلاه از پشم حلاجی شده تهیه می‌شود.

- کلوش

«چشمم به کلوش سیاه و مردانه‌اش بود و عجب داشتم از برق‌ای آن توی شل و شلاب گاوسرا» (ص. ۲۹). «سارقش گلی بود و قد کله‌اش. کلوش کهنه‌اش از دوجا سوراخ، دو شست پایش سری به سلام بیرون آورده بودند. قیش تنبانش شل بود و با آن دستی که آزاد بود از کمر گرفته بود که پایین‌تر نیاید» (ص. ۳۶). «کالوش» یا کلوش نوعی پاپوش یا کفش پلاستیکی (مانند جنس چکمه پلاستیکی) که در گذشته در روستاهای شمال ایران بیشتر استفاده می‌شد. این کفش سنتی مازندران و گیلان به دلیل جنس رزینی و لاستیکی که داراست اغلب در فصول پاییز و بارانی استفاده می‌شده و به علت قابلیت غیرنفوذ بودن آب هم اینک نیز طالبان زیادی دارد. پاپوش از جنس لاستیک و رزین که دارای سطحی صاف در کف پا بوده و قسمت داخلی جداره گالش از نوعی پارچه کلک‌دار قرمز رنگ پوشیده می‌شد (محمودی و همکاران، ۱۳۹۹). تقریباً اکثر شخصیت‌های داستان در گاوسرا کلوش داشتند.

- لاون- لچک

« زیرزیرک نگاه کردم به کلوش گل گرفته‌ی دختر، بعد به پاتاوه‌ی نازکی که تا زیر زانو و سرتاسری سفیدش رفته بود. سرتاسری‌اش دانه‌های کوچک قرمز داشت مثال دانه‌های انار. لاون قرمزی هم دور کمرش را سفت گرفته بود» (ص. ۳۷). «نگاهم را از کمر و لاون قرمز بردم بالاتر. جلیزقه‌ی تک رنگ آبی روی سرتاسری پوشیده بود و گردنبندی از دانه‌های درشت میرکا آویز گردنش. لچک سفیدش را تا روی لب‌ها آورده بود» در این متن علی‌نژاد به بارزترین پوشاک در میان زنان ساحل خزر لچک اشاره کرده است

که در تمام منطقه عمومیت دارد. لچک با پارچه‌های به شکل سه گوش و سفید درست می‌شود و قسمت جلو آن نواردوزی می‌شود (ص. ۳۷).

در زمان‌های نه چندان دور، بیشتر زنان روستایی مناطق شمالی ایران لاون را به طرز خاصی به دور کمر خود می‌بستند. بستن لاون به دور کمر توسط بانوان شمالی، دلایل متعددی دارد که مهم‌ترین آن‌ها حفاظت از کمر در برابر آسیب‌های ناشی از کار و تلاشی است که زنان پا به پای مردان در مزارع و باغات مشغول بوده‌اند. این سنت لاون به کمر بستن زنان روستایی، هنوز هم به‌طور جسته و گریخته در شمال ایران رواج دارد که علی‌نژاد نیز در داستان خود به آن اشاره کرده است.

۸-۶. اصطلاحات

- البه سو

«آسمان البه سو زد بدون قرنبه». یعنی «آسمان برق زد بدون صدا» (ص. ۷۰).

- خرده مار

«طبری باشی می‌دانی خُرده‌مار یعنی چه. یعنی نامادری. می‌دانی چه قصه‌ها قطار می‌شود پشت آن ...» (ص. ۳۹) و در بخش دیگری از داستان برای تشریح خرده مار بار روایت قسمتی از قصه را بر دوش یک قصه اساطیری می‌گذارد و می‌نویسد، «طبری آدم می‌داند سوباشون چه رسمی است» و بعد از زبان مثنی قمو توضیح می‌دهد که:

سوباشون همان سووشون است و ماجرای سیاوش و سودابه و سوگ او. قدیم اندر ندیم، سیاوش نامی پسر شاه ایران زمین کیکاووس، جوان‌ترین فرمانده فوجی از سپاه

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

شاه بود. سیاوش با همه جوان‌گری‌اش، قد و بالای سرو داشت و صورت زیبا. خرده مار جوانش به سودابه‌نام، به او نظر داشت و هزار فند و ترفند از آستین درآورد تا به کام دلش دلش برسد، نشد که نشد. سیاوش پا نداد. خرده مار عقده کرد و قصه‌ها برای شاه به هم بافت که سیاوش به خلوتش آمده برای بی‌عصمت کردنش. روز محکمه، از خرده مار هازا، از سیاوش کذا. گبری هلا حکم کرد سیاوش از آتش بگذرد اگر راست می‌گوید. روز امتحان، سیاوش ساق و سالم از آتش گذشت، اما خرده مار آن قدر جنبل خواند زیر گوش شاه که آخر امر، شاه بابا پسر جوانش را راهی جنگ نابرابر با دشمن کرد. سیاوش راستگو توی میدان کشته شد و یک مملکت و آدمانش را غصه‌دار کرد. روسیاهی برای خرده مار ماند و داغ جوانمرگی پسر به دل شاه بابا. مردمان شهر و دیار سیاوش، برای کور کردن چشم خرده مار، هر شب روی بام‌های منزلشان آتش روشن می‌کردند، یاد آتشی که راستگویی سیاوش را معلوم می‌کرد. توی کوهستان و هر بالا و بلندی، آتش علم کردند. توی هر دهی نیاری چوبی (نیار اتا تخت هسته که ونه پایه چوو جه درست وونه، تختی با پایه‌های چوبی بلند) بالا بردند و زیر یا بالایش همیشه آتشی افروخته داشتند. این شد رسم سیاوشان. حالا طبری آدم به آن می‌گوید، سوباشون و کوهی آدم خیال می‌کند جایی باید همیشه سو (روشن) باشد. حتی اگر نداند سیاوش کی بود و خرده مار با او چه کرد (صص. ۳۹-۴۰).

۷. نتیجه

یکی از رویکردهای داستان‌نویسی نوین، ورود فرهنگ عامه شامل گویش، آداب و رسوم محلی، اصطلاحات، ضرب‌المثل‌ها و باورها و اعتقادات در ادبیات داستانی است. دلیل این اتفاق را می‌توان ورود ادبیات داستانی به زندگی مردم عادی و برخاستن از بطن جامعه و دغدغه‌های مردم عامی دانست که به‌ناچار ادبیات داستانی را با فرهنگ

عامیانه عجین می‌کند. از بین نویسندگان ادبیات داستانی در استان مازندران برخی نویسندگان به‌طور کامل به همه عناصر فرهنگ عامه در داستان‌های خود اشاره داشته‌اند، که از بین آن‌ها می‌توان به علی‌نژاد اشاره کرد که در کتاب *گاوگم* به‌طور کامل آداب و رسوم مازندرانی، نوع پوشش مردان و زنان، غذاها و لهجه و گویش آن‌ها را مطرح کرده است. آنچه در رمان «گاوگم» به شکل برجسته‌ای مشاهده می‌شود اشراف بسیار خوب نویسنده بر فرهنگ بومی زادگاهش از نظر شناخت عناصر زبانی و جزئیات فرهنگ و تاریخ و اقلیم است. ویژگی این کتاب، توجه به زبان مادری مردم این خطه است که در جای جای کتاب آمده است. نویسنده در ۲۱ فصل درمورد زندگی چند نوجوان مازندرانی در زمان قاجار صحبت می‌کند که از سر ناچاری و گذران زندگی در گاوسرای مشغول به کار بوده‌اند، اما در عین حال برای فرار از آنجا نیز در جست‌وجوی راهی می‌گشتند. با اینکه نویسنده از مکان دقیق گاوسرا در استان، اسمی نمی‌برد، اما وقتی خواننده واژگان، نام‌ها و اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها را می‌خواند ناخودآگاه خود را در اقلیم و فرهنگ مازندران تصور می‌کند. حتی در برخی قسمت‌های داستان نام اشخاص، غذاها، لباس‌ها و مکان‌ها نیز با حفظ اصالت گویشی نام‌ها در مازندران آمده است که در مقاله به آن اشاره شده است. *گاوگم* نه تنها تابع الگوهای کلاسیک داستان‌گویی نیست، بلکه به‌گونه‌ای بومی، شکلی چندلایه و گاه غیرخطی به خود گرفته است. این ساختارها به‌خوبی با خاستگاه فرهنگی، اقلیمی و اجتماعی داستان‌ها هم‌راستا شده و در خدمت بازنمایی پیچیده‌تر و واقعی‌تر فرهنگ عامه قرار گرفته‌اند. در «گاوگم»، گره‌افکنی اصلی پیرامون گم شدن گاو به‌عنوان نماد معیشت، هویت مردانه و توازن اکولوژیک شکل گرفته است و ساختار روایت نیز با بهره‌گیری از کنش‌های تکرارشونده، الگوی بازگشت به آیین‌ها و کنش‌های جبرگرایانه

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

طبیعت را بازنمایی کرده است. درواقع، این روایت با تکیه بر نظم سنتی و چرخه‌ای زمان، شکلی از ساختار اسطوره‌ای را بازتولید کرده است که در آن، قهرمان نه‌به‌سوی تحول درونی، بلکه برای حفظ نظم ازپیش‌موجود حرکت می‌کند.

تولید کتاب‌هایی این‌چنینی به زبان مادری می‌تواند نه‌تنها علاقه مخاطبان به مطالعه را افزایش دهد، بلکه به انتقال فرهنگ و سنت‌های محلی نیز کمک کند. علی‌نژاد با یادآوری سنت‌های کهن مازندرانی، به احیای فرهنگ شنیدن و روایت کردن داستان‌ها و حکایت‌ها پرداخته است. در گذشته خانواده‌های مازندرانی به روایت داستان‌ها و حکایت‌ها توسط پدر، مادر، پدربزرگان و مادربزرگان خود گوش می‌دادند، اکنون علی‌نژاد نیز تلاش کرده است تا به صورت نوین این فرهنگ را به خانواده‌ها دوباره برگرداند. زبان مادری پلی است میان هویت فرهنگی و آموزشی که علی‌نژاد سعی کرده است تا با رویکردی جدید این ارتباط را برقرار کند.

پی‌نوشت‌ها

۱. منظور میرزا رضای کرمانی است.
۲. نم تلا صاحب گاوسراست.
۳. سه شخصیت در گاوسرای نم تلا به اسم میشجا، رستم و شانور
۴. گاو ماده

منابع

ابراهیم‌زاده، ی. (۱۳۹۶). *عناصر اقلیمی در ادبیات داستانی شمال (مازندران و گلستان)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی رحمان مشتاق مهر و مشاوره احمد گلی. دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، صص. ۱-۱۵۱.

- انصاری، م. (۱۳۹۰). ز مازندران شهر ما یاد باد...، فرهنگ و ادبیات شفاهی مردم مازندران آداب و رسوم، باورها و موسیقی بومی مازندرانی. ساری: شلفین.
- باقری خلیلی، ع. ا.، و غزنوی، ط. (۱۳۹۱). دیرینگی مازندران و فرهنگ مازندرانی. مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، ۱(۱)، ۷۴-۵۶.
- تمیم‌داری، ا. (۱۳۸۴). فرم‌های مشابه فولکلور، کنجکاوی در جهان هستی. جام جم، ۶، ۶.
- جمالی، ر. (۱۳۸۹). بررسی عناصر اقلیمی در داستان‌های نویسندگان شمال ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد، به راهنمایی م. فلاح.
- حسن‌پور، م.، و سلطان‌زاده، ح. (۱۴۰۰). تبیین نقش متقابل فرهنگ و هنر در معماری آیینی تکایای مازندران. مطالعات هنر اسلامی، ۱۸(۴۱)، ۵۸.
- حسنی، س. ق. (۱۳۹۵). (تحلیلی بر گسست فرهنگ بومی و زیست - بوم در استان مازندران) با توجه به تئوری فرهنگی مبتنی بر مدل گرید - گروپ. جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۳(۷). ۱۸۱-۲۰۳.
- خناری، ز. (۱۳۹۹). بررسی جنبه‌های اقلیمی در افسانه‌های مازندران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی رضا ستاری و مشاوره احمد غنی‌پور ملک‌شاه، دانشگاه مازندران.
- رضائی‌نیا، ع.، وحدتی، ع. ا.، شریفی، م. (۱۴۰۰). یافته‌های فرهنگ عصر آهن تپه پری جای مازندران. مطالعات باستان‌شناسی پارسه، ۵(۱۶)، ۶۸-۵۱.
- شاملو جانی بیک، ا. (۱۳۹۱). بررسی بازتاب جلوه‌های فرهنگ عامه (فولکلور) در داستان‌های جلال آل احمد. مطالعات داستانی، ۲، ۴۸-۳۴.
- شریلو، م.، فرزاد، ع.، اوجاق‌علیزاده، ش. (۱۳۹۸). عناصر فرهنگ عامیانه در داستان حنای سوخته و رمان چنار دالبتی. متن‌پژوهی ادبی (زبان و ادب پارسی)، ۸۱، ۸۷-۳۹.
- علی‌نژاد، ع. (۱۴۰۰). گاوگم. تهران، انتشارات روزنه.
- فلاح، ن. (۱۳۹۶). داستان‌های شفاهی مازندران. افسانه‌های واقع‌گرا (ج ۳). مازندران، آهل، نشر وارث وا.

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس آبادی و همکار
 مساعد، م. و مهری، س. (۱۴۰۰). بررسی جنبه‌های رئالیستی آثار داستانی ادبیات اقلیمی
 شمال. پژوهش‌های ادبی، ۱۳، ۲۵-۲۵.
 موسایی، ب. (۱۳۹۴). فرهنگ تحلیلی آثار داستان‌نویسان گیلان ۱۲۸۱-۱۳۸۱. گیلان: فرهنگ
 ایلیا.
 میرزایی، م. (۱۳۹۶). بررسی فرهنگ عامه در آثار داستانی گیلان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد،
 دانشگاه گیلان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
 نیک‌زاد، ب. (۱۳۹۱). تحلیل مردم‌شناختی ترانه‌ها و قصه‌های فولکلوریک مازندران «مطالعه
 موردی شهرستان آمل». پایان‌نامه دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران
 مرکزی، دانشکده علوم اجتماعی.
 نیک‌نام، م. (۱۳۹۵). تحلیل مردم‌شناختی آداب و رسوم مردم مازندران در آیین طلب آفتاب.
 همایش ملی فرهنگ گردشگری و هویت شهری. کرمان: مؤسسه علمی پژوهشی
 مهران‌دیشان ارفع.
 ورمقانی، ح.، سلطان‌زاده، ح.، طاهایی، س.ع. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی تأثیر فرهنگ بر ورودی
 خانه‌های قاجاری گیلان و مازندران. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۲۵، ۲۳۷-۲۴۹.

Reference

- Ali Nejad, A. (2021). *Gaugom*. Rosaneh Publications.
 Ansari, M. (2011). *Z Mazandaran Shahr Ma Yad Bad... , culture and oral literature of the people of Mazandaran, customs, beliefs and indigenous music of Mazandaran*, Sari. Shalfin Publishing.
 Bagheri Khalili, A. A., & Ghaznavi, T. (2012). The antiquity of Mazandaran and Mazandarani culture. *Social and Cultural Development Studies*, 1(1), 56-74.
 Ebrahimzadeh, Y. (2017). *Climatic elements in Northern fiction literature (Mazandaran and Golestan)*. Master's Thesis, under the guidance of Mushtaq Mehr, Rahman and Golshahr Consulting, Ahmad. Azerbaijan Shahid Madani University, Faculty of Literature and Humanities, pp. 1-151.

- Falah, N. (2017). *Mazandaran oral stories*. Realistic Myths Publishing.
- Hassani, S. Q. (2016). An analysis of the rupture of indigenous culture and ecology in Mazandaran province) according to the cultural theory based on the grid-group model. *Two Quarterly Sociology of Social Institutions*, 3(7), 181-203.
- Hassanpour, M., & Sultanzadeh, H. (2021). Explaining the interplay of culture and art in the ritual architecture of Mazandaran Takayi. *Islamic Art Studies*, 18(41), 58.
- Jamali, R. (2010). *Investigation of climatic elements in the stories of Northern Iranian writers*. Master's Thesis, Yazd University, Yazd, Iran.
- Khanari, Z. (2020). *Investigation of climatic aspects in Mazandaran myths*. Master's Thesis, supervised by Sattari, Reza and Advised by Ghanipour Malekshah, Ahmad, Mazandaran University, Faculty of Humanities and Social Sciences.
- Mirzaei, M. (2017). *A study of popular culture in the narrative works of Gilan*. Master's Thesis, University of Gilan, Faculty of Literature and Humanities, Supervised by Ali Taslimi.
- Mosaad, M., & Mehri, S. (2021). Investigation of the realistic aspects of the fictional works of the northern regional literature. *Literary Research*, 18(73), 25-153.
- Mousavi, B. (2015). *Analytical culture of the works of Gilan storytellers 1288 – 1388*. Ilia Culture.
- Neknam, M. (2016). Anthropological analysis of the manners and customs of the people of Mazandaran in the ritual of seeking the sun. *National Conference on Tourism Culture and Urban Identity*, Kerman, Scientific Research Institute of Mehr Andishan Arfa, 1-8.
- Nikzad, B. (2012). *Anthropological analysis of Mazandaran folk songs and stories "Case Study of Amol City"*. Islamic Azad University Thesis, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Faculty of Social Sciences, Supervised by Asgari Khanqah, Asghar and Nouri, Asgari.
- Rezaee Nia, A., Wahdati, A. A., & Sharifi, M. (2021). Findings of the iron age culture of Peri Hill, Mazandaran. *Archaeological Studies of Parsa*, 5(16), pp. 51-68.
- Shamloo Jani Bek, A. (2012). A study of the reflection of popular culture (Folklore) in the stories of Jalal Al-Ahmad. *Specialized Quarterly of Narrative Studies*, 1(2), 34-48.

تحلیل مضامین فرهنگ عامیانه در داستان‌های... _____ معصومه مرزبان عباس‌آبادی و همکار

Sherilo, M., Farzad, A., & Ojaq Alizadeh, Sh. (2019). Elements of folk culture in the story of Burnt Henna and the novel of Chenar Dalbati. *Literary Research Text (Persian Language and Literature)*, 23(81), 39-87.

Tamim Dari, A. (2005), Forms similar to folklore, curiosity in the world of Hasti. *Jam Jam*, 6, 6.

Varmagani, H., Sultanzadeh, H., & Tahaei, S. A. (2018). Comparative study of the impact of culture on the entrance of Qajar houses in Gilan and Mazandaran. *Arman Shahr Architecture and Urban Planning*, 25, 237-249.